

ישיבת הכותל - ירושלים

שיחת הרה"ג אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת וארא תשס"ה

עניין היחוס והדרכה לחיי הנישואין

כח האבות בַּנְיָיִם

התורה מפרטת בפרשתנו את יחוסם של משה ואהרן: "אלה ראשי בית אֲבֹתָם וכו' (שמות ו, יד. ועי' רש"י). נשאלת השאלה: למה מביאה התורה ענין זה כאן בפרשת וארא? לכאורה המקום המתאים לכך הוא בפרשת שמות, כשהתורה מתחילה לספר על משה רבנו, "וילך איש מבית לוי" (שם ב, א), שם היה המקום המתאים לספר לנו מי הוא אותו איש מבית לוי. או בסוף התורה, אחרי שנפרדים ממשה רבנו, שם המקום לומר לנו את היחוס שלו. אבל כאן בפרשתנו, באמצע פעילותו של משה, מה מקום יש לפרט לפתע את יחוסם של משה ואהרן? אולי מותר לומר כך: בנוהג שבעולם, כשיש לאדם הצלחות, הוא תולה אותן בעצמו: "הצלחתי כי אני חכם, כי אני נבון, כי אני מוכשר" וכו'. לעומת זאת כשיש לאדם כשלונות, הוא אינו תולה אותם בעצמו ובחסרונותיו, אלא תולה אותם בגורמים חיצוניים: "היתה לי ילדות קשה, היה לי אבא שכור, היתה לי אמא גנבת - ממילא ההורים שלי אשמים. לא אני". אומרת התורה: אצל משה רבינו זה להפך. כל זמן שיש לו כשלונות - לא מזכירים את אביו ואת אמו. יש לו כשלון ראשון - הוא הורג את המצרי ונאלץ לברוח ממצרים. אח"כ הוא בא אל פרעה ובמקום להקל את השעבוד מעל ישראל הוא גורם לכך שפרעה מכביד עליהם את עולו עוד יותר (שמות ה). הוא מדבר אל בני ישראל והם אינם רוצים לשמוע אליו (שם ו, ט). עד כאן כביכול אין למשה אב ואם. אבל מכאן מתחילים ההצלחות של משה רבינו. מעכשיו הוא יכה את פרעה בעשר מכות, יוציא את בני ישראל ממצרים, יוציא להם מים מן הסלע ולחם מן השמים, יוריד תורה מן השמים ויביא אותם עד שערי ארץ ישראל, ואם כך התורה רואה לנכון להדגיש שההצלחות אינן תלויות רק במשה רבנו, אלא נובעות גם מזכות אבותיו. אמנם ברור שהדברים נעשים בכח גדלותו של משה, אבל גדלותו של משה יונקת ונשענת גם על זכות אבות, עמרם, קהת, לוי והאבות הקדושים. חז"ל אמרו אמנם: "מי יתן טהור מטמא, לא אחד" (איוב יד, ד), שיחידו של עולם (הקב"ה) הוציא טהור מטמא, את אברהם אבינו מתרח (במדבר יט, א), אבל גם שם אין הכוונה שתרחה היה טמא מוחלט בלי שום נקודה חיובית, אלא היתה בכל זאת נקודה טובה כלשהי בתרח, ולכן יצא ממנו אברהם אבינו. אולי בגלל נקודה חיובית זו זוכה בסוף גם תרח עצמו לעשות תשובה (תנחומא שמות סוף ס"י יח).

על כל פנים, היחוס של נ ו אינו מתחיל מתרח אלא מאברהם. אמנם ישנם דברים שאנו יורשים עוד מלפני אברהם, למשל את א"י אנו יורשים מִשֵּׁם בן נח שבחלקו נפלה א"י כשחילק נח את הארץ לבניו (רש"י בראשית יב, ו), הרי שארץ ישראל היא ירושה לנו כבר מִשֵּׁם, וכן הכהונה, שֵׁם היה כהן וה' העביר ממנו את הכהונה ונתנה לזרעו של אברהם (נדרים לב, ב), הרי שהכהונה היא במידה מסוימת מכוחו של שם, שהרי גם אברהם עצמו מזרעו של שם היה, אבל בעיקר היחוס שלנו הרי מתחיל מהאבות הקדושים.

מה הוא העניין של ירושה? מדוע קבעה התורה שאדם יירש את אבותיו? בנות צלפחד באות אל משה רבינו ואומרות: "למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן, תָּנָה לנו אָחִיָּה בתוך אָחִי אבינו"

(במדבר כז, ד). כוונתן העיקרית של בנות צלפחד איננה לזכות בממון אביהן. והראיה, שהרי הציעו למשה גם אפשרות אחרת, שתתייבם אמן ותלד בן והוא יירש את כל רכושו של צלפחד אביהן (ב"ב ק"ט, ב). הרי שלא קבלת ממון אביהן היתה עיקר מטרתן, אלא כונתן היתה לתקן את נשמת אביהן. הן מבינות שאם תירשנה את אביהן יהיה בזה תיקון לנשמתו, כיון שבזה תקבלנה כח מהנפטר ותהיינה חלק מנשמתו, והרי זה כאילו הנפטר עצמו ממשיך לחיות ולפעול בעולם. אילו היה לצלפחד בן, הבן היה ממשיך את דרכו של הנפטר. היות ולצלפחד אין בן, הן מבקשות ממשה רבינו, או שתתייבם אמנו או שאנו נמשיך את עבודת ה' של הנפטר. אילו לא היו לצלפחד בנות, האחים היו יורשים את צלפחד. אבל כשיש בנות הרי הן יכולות להמשיך את עבודת ה' של הנפטר, מפני שגם בבנות יש חלק מכוחו של צלפחד. זהו הרי העניין בכך שבן שבן אומר קדיש או לומד משניות לעילוי נשמת אביו או אמו, מפני שחלק מההורים נמצא בו. זהו העניין של יחוס, שבמידה מסוימת נמצאות בבן נשמותיהם של הוריו. אמנם לא תמיד הבן הוא כמו ההורים, אברהם היה בן צדיק להורים רשעים, וְעֵשָׂו היה בן רשע להורים צדיקים, אבל בדרך כלל יש בבן משהו מכח ההורים.

חז"ל אמרו: לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה, שבשכר ארבעים ושנים קרבנות שהקריב בלק מלך מואב שלא לשמה (כדי שבלעם יצליח לקלל את ישראל ח"ו), זכה ויצאה ממנו רות המואביה שיצא ממנה שלמה שהיה מקריב אלף עולות על המזבח ביום אחד, שנאמר: "אלף עולות יעלה שלמה" (סוטה מז, א). וקשה: הרי בלק עצמו - ממנו מביאים חז"ל ראייה לכך שמתוך שלא לשמה בא לשמה - לא הגיע בסופו של דבר ל"לשמה"! בלק מת ברשעו, בלי לבוא ל"לשמה". כיצד אפוא התקיימו אצלו דברי חז"ל "שמתוך שלא לשמה בא לשמה"? התשובה היא, שבלק עצמו אמנם לא הגיע ל"לשמה", אבל חלק ממנו כן הגיע לבסוף ל"לשמה", היינו אותו חלק שעבר אל שלמה המלך דרך רות המואביה. אמנם גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, אך בכל זאת יש עדיין בשלמה משהו שירש מבלק, ולכן פְּשֻׁרוֹת מתגיירת היא מעבירה משהו מבלק גם אל שלמה, ובזה בא על תיקונו חלק מבלק, ומתקיימים דברי חז"ל "שמתוך שלא לשמה בא לשמה" באותו אדם עצמו. גם על עגלון מלך מואב אמרו חז"ל (רות רבה ט, ב) שבשכר שקם מעל כסאו לכבוד ה' (כשבא אליו אהוד בן גרא ואמר לו "דבר אלקים לי אליך"), זכה שיצא ממנו שלמה שכתוב בו "וישב שלמה על כסא ה'" (כי רות היא בת עגלון). כלומר, בשכר "ויקם מעל הכסא", זוכה עגלון להיות חלק מ"וישב שלמה על כסא ה'". על כסא ה' יושב אם כן לא רק שלמה המלך, אלא גם "חתיכה" של עגלון מלך מואב! גם הוא זוכה להיות שותף בישיבה על כסא ה'.

”זכות אבות” - בזכות מה?

אנו מתפללים הרבה פעמים לקב”ה, שירחם עלינו ויושיענו בזכות אבותינו הקדושים, אברהם יצחק ויעקב. מהו הפשט בזה? אם אברהם יצחק ויעקב היו צדיקים, למה מגיע לנו שכר עבור זה? הרי הסברה נותנת לכאורה בדיוק להפך! אם יביאו אדם לפני שופט להשפט על גניבה שביצע, והשופט ישאל אותו: מה יש לך לומר להגנתך? יאמר הגנב: ”אבי היה אדם ישר”. מה יאמר על זה השופט? הוא יאמר: ”אביך היה אדם ישר? ! אם כן יש להחמיר עמך עוד יותר! בשלמא אם אביך היה גנב, היה מקום להתחשב בך, שכן לא ראית מימך דרך אחרת. אבל אם אביך היה אדם ישר וחניך גם אותך להיות איש ישר, למה נהיית גנב?... צדקת אבותינו צריכה אם כן לקטרג עלינו ח”ו, ולא לעמוד לנו לטובה! מדוע אפוא אנו מזכירים אותה בתפלה?

הסביר בזה מו”ר הגה”צ רא”א דסלר זצ”ל, שכוונת הדברים היא, שאנו מזכירים שגם לנו יש משהו מהזכות של האבות. גם אם רחוקים אנו מאד מלהיות דומים לאברהם יצחק ויעקב, אבל משהו מאהבת החדש של אברהם, משהו ממסירות הנפש על קידוש השם של יצחק אבינו ומשהו מאהבת התורה של יעקב יש גם בנו. זו הכוונה ב”זכות אבות” שאנו מזכירים בתפלה. לא ”זכות אבות”, הסביר הרב דסלר זצ”ל, אלא ”זכות אבות”, משהו מזכות הנפש של האבות הקדושים עבר אלינו בירושה, ובזכות זה אנו מבקשים ממנו ית’ לרחם עלינו (עי’ מכתב מאליהו ח”א עמ’ 8-14).

כך הסביר גם הגר”ר חיים מוולוז’ין זצ”ל על הפסוק: ”מתהלך בתמו צדיק אשרי בניו אחריו” (משלי כ, ז): ”כי כמה מידות שהצדיק טרח ויגע להשיגן, לבניו אחריו המה כטבע מוטבע, ובקצת יגיעה יגיעו לזה, כמו שנראה בחוש, שרבים מעמי הארץ מהיהודים מוסרים את עצמם על קידוש השם, והוא מוטבע בנו מאבינו אברהם, שמסר נפשו לאור כשדים על אמונתו. וכן כל העשרה נסיונות [שנתנסה בהם אברהם אבינו], היו להשיג הדרך לפנינו [שנוכל גם אנו לעמוד בנסיונות דומים]” (ירוה חיים עמ”ס אבות פ”ה מ”ג). אם יהודי עולה במסירות נפש לא”, הרי זה מכח אברהם אבינו שעשה כן. ואם יהודי מכוין למסור עצמו על קידוש השם, או למסור את בניו על קידוש השם, הרי גם זה מכח אברהם אבינו, שמסר עצמו לשריפה על קידוש השם בכבשן האש באור כשדים, ואת בנו לשחיטה בהר המוריה. יש לנו אפוא משהו מהכח של האבות הקדושים, כל אחד כפי מדרגתו.

מסופר על החפץ חיים זצ”ל, שהיה מבקש לפעמים מאנשים שונים לסייע לו בפעולות בעניינים שבקדושה. לא תמיד הסכימו לסייע לו (בגלל טירחה וכיו”ב). היה החפץ חיים זצ”ל אומר אז למסרב (אם לא היה כהן): ”אם יבנה היום בית המקדש, אני אוכל לעבוד בו ואתה לא תוכל. מדוע? מפני שכשמה רבינו אמר ”מי לה’ אלי”, אָבִי אבות אבותי שהיה משבט לוי בא אל משה, ואילו אבי אבות אבותיך שהיה בן שבט אַחֲרָ לֹא בא אליו... החפץ חיים הבין שאם הוא כשר לכהונה, הרי זה מפני שיש בו משהו מהכח של בני לוי (כנראה אלעזר ואיתמר, שהרי החפץ חיים זצ”ל היה כהן). הכח של אותם בני לוי שבאו אל משה רבינו בחטא העגל, עבר אל צאצאי צאצאיהם לדורות עולם.

חז”ל אומרים (ברכות כז, ב) שכשהיה צריך למנות נשיא והיתה אפשרות למנות את ר’ עקיבא או את ר’ אלעזר בן עזריה, החליטו למנות את ר’ אלעזר בן עזריה ולא את ר’ עקיבא, מפני שר’ עקיבא היה בן גרים, ור’ אלעזר בן עזריה היתה לו זכות אבות. בכה ר’ עקיבא ואמר: אשרי אדם שזכו לו אבותיו! ר’ אלעזר בן עזריה איננו גדול בתורה ממני, אבל הוא מצאצאי עזרא הסופר, ועזרא הסופר מצאצאי

אהרן הכהן, ואני סבא שלי היה גוי ולכן אין לי את הכח הזה של זכות אבות.

הגמרא אומרת: ”אשריהם לצדיקים, לא דיין שהן זוכין, אלא שמזוכין לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות, שכמה בנים היו לו לאהרן שראויין לישרף כנדב ואביהוא, אלא שעמד להם זכות אביהם” (יומא פז, א). ומצד שני ”הרבה בנים היו לו לכנען שראויין ליסמך כטבי עבדו של רבן גמליאל, אלא שחובת אביהם גרמה להם” (שם). כמו שכהנים יורשים את הזכות של אהרן, כך בני כנען יורשים את החובה של כנען, ”עבד עבדים יהיה לאחיו”, ועל כן טבי לא נהיה חכם, הוא שוכב תחת המיטה בסוכה כדי לשמוע את תורתו של רבן גמליאל (סוכה כ, ב), אבל להיות מהסמוכים הוא לא זוכה, מפני שהוא מצאצאי כנען.

חשיבות המידות הטובות לענין חיי הנישואין

הגמרא אומרת לגבי הפרשה שלנו: לעולם ידבק אדם בטובים, שהרי משה שנשא בת יתרו יצא ממנו יהונתן בן גרשום [נכדו של משה], שעובד עבודה זרה היה (שופטים יח, ל-לא), למרות שיתרו עצמו התגייר וגם ציפורה בתו אשת משה היתה צדיקה גדולה, ואילו אלעזר בן אהרן שנשא גם הוא אשה מבנות יתרו, אלא שהיתה גם מצאצאי יוסף הצדיק, זכה ויצא ממנו פנחס (ב”ב קט, ב). עוד לומדת הגמרא מפרשתנו (שם קי, א), שהנושא אשה צריך לבדוק באחיה, שנאמר: ”ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב אחות נחשון לו לאשה”. לשם מה צריך לכתוב ”אחות נחשון”? מפני שקודם שְׁנָשָׂא בדק אהרן מיהו אחיה, ומצא שאחיה הוא נחשון בן עמינדב שקפץ לים, נשיא שבט יהודה. כשעמדתי בשידוכים, שאלתי את מרן הגר”י זצ”ל על מה צריך בעיקר להקפיד, האם צריך בעיקר להקפיד לשאת בת תלמיד חכם, או לבדוק באחיה. אמר לי הגר”י זצ”ל: בעיקר צריך לבדוק מה היא האשה עצמה. אם היא עצמה יראת שמים ובעלת מידות טובות, זהו העיקר. אמנם צריך להשתדל לשאת בת תלמיד חכם, שכן תלמיד חכם מעביר לבתו מידות טובות ואהבת התורה, אבל בכך לא די, על האדם עצמו מוטל גם כן להשתדל להיות בעצמו טוב.

ידועה שאלת ר’ חיים ויטאל ז”ל (ב”שערי קדושה ח”א ש”ב), מדוע אין בתורה ציווי מפורש על המידות. לחלק קטן מן המידות יש אמנם ציוויים בתורה, למשל: ”לא תשנא את אחיך בלבבך” (ויקרא יט, יז), ”ואהבת לרעך כמוך” (שם, יח), ועוד. אבל על רוב המידות שאנו יודעים שהן מידות טובות מדברי חז”ל או מן השכל, אין ציוויים מפורשים. מדוע זה? אומר ר’ חיים ויטאל, מפני שהמידות ”הן הכנות עיקריות אל תרי”ג המצוות”, הן הקדמה ובסיס לתורה, ובשביל לקבל את התורה על האדם להיות בעל מידות טובות עוד קודם לכן, וא”כ אין מקום לצוות עליהן בתורה.

מידות טובות קודמות א”כ לתורה, אבל מצד שני התורה צריכה לתקן עוד יותר את המידות, שתהיינה עוד יותר טובות ממה שהיו. זהו עיקר תכלית של התורה, לזכות לתקן את נשמת האדם. אחרי מאה ועשרים אדם ישב בגן עדן, ירצה להנות שם מזיו השכינה, אבל עם מידות רעות קשה להנות שם מזיו השכינה. אם אדם יגיע לעוה”ב בלי מידות טובות, הוא לא יקבל שם הרבה. התורה צריכה לשפר את המידות.

את המידות שאדם רכש הוא מוריש לבניו, כפי שדיברנו, ואולם גם אם אדם משתמש באותן המידות לדבר טוב, אין הכרח שהן ימשיכו לשמש לדבר טוב אצל זרעו. לאה אמנו יוצאת מביתה

חסרה אצלם מידת הכרת הטוב. עמון ומואב, צאצאי לוט, "היו גמולי חסד מאברהם, שהציל [את] אביהם [לוט] ואמם מן החרב והשבי (במלחמת המלכים - בראשית יד, טז), ובזכותו שֶׁלְחָם ה' מתוך ההפכה (בהפיכת סדום - שם יט, כט), והיו חייבים לעשות טובה עם ישראל, והם עשו עמהם רעה" (רמב"ן דברים כג, ה) - "על דָּבָר אשר לא קָדְמוּ אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים, ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור... לקללך" (דברים שם). הרי שאצל עמון ומואב המידות הן שמקולקלות יותר מאשר ההשקפות. אמנם גם ההשקפות שלהם היו פסולות, שהרי עובדי עבודה זרה היו, אבל בזה לא היו עמון ומואב שונים משאר העמים, שגם הם היו עובדי עבודה זרה, ואף על פי כן לא נצטַנְנוּ לגביהם "גם דור לא יבא להם בקהל ה'". הסיבה אם כן להרחקה המוחלטת שהרחיקה אותם התורה מלבוא בקהל, היא הקלקול הנורא שלהם במידות, שאין להם אפילו מעט מן המעט של אהבת חסד, גם לא למי שהם מחוייבים בהכרת טובה עצומה כלפיו.

אלא שהרמב"ם מלמד אותנו איך אפשר בכל זאת לתקן את המידות: לעשות פעולות הפכיות. מי שהוא קמצן גדול, ירבה בעשיית צדקה. מי שהוא אכזרי, יגביר את מידת הרחמים, וכן הלאה. ע"י פעולות הפכיות אפשר להגיע אח"כ לדרך האמצעית או קרוב לאמצעית, שהיא לדעת הרמב"ם הדרך הטובה (הלכ' דעות פ"א הלכות ג-ד). חוץ משתי מידות שבהן סובר הרמב"ם שעל האדם להתרחק מהן עד הקצה האחרון; מידת הכעס ומידת הגאווה. מספרים על בחור שחָסְרָה לו מידת הענווה. כל שידוך שהציעו לו, דחה בטענה שאין השידוך לפי כבודו. ראה אביו שבנו נגוע בגאווה, ושלה אותו לשייבה של בעלי מוסר, שילמד קצת ענווה. כעבור שנה חזר הבחור לעיירתו, ושוב מציעים לו את השידוכים הקודמים. אמר הבחור: אינני מבין. בשנה שעברה כשעוד לא הייתי עניו לא רציתי אותם, השנה שנעשיתי גם עניו ודאי שלא ארצה!... כי קשה לשנות מידות רעות. אפשר ללמוד בשייבה של בעלי מוסר, אבל לא תמיד משתנים כל כך מהר. צריך לעבוד על תיקון המידות.

מידת הנתינה - יסוד לחיי נישואין מאושרים

כשאנו מדברים בפרשת השבוע על הכנה לחיי הנישואין ("ידבק בטובים", ו"יבדוק באחיה", כנ"ל), מהן המידות החשובות לענין זה? דבר ראשון - יש להבין שמצד אחד כבוד הוא הבל הבלים, ממילא לא לדרוש כבוד לעצמו, אבל מצד שני יש לדעת שכבוד הוא דבר חשוב מאד כאשר מדובר בכבודו של הזולת. צריך לתת כבוד לזולת, בין אם הוא תלמיד חכם ובין אם אינו תלמיד חכם. חז"ל אמרו: "איזהו מכובד, המכבד את הבריות" (אבות פ"ד מ"א) ולא אמרו "איזהו מכובד המכבד את עצמו". לדעת לתת כבוד לאחרים. לתת כבוד לעצמי זהו הבל הבלים. לתת לזולת - זהו ברומו של עולם. אהבת חסד, זהו יסוד גדול בחיי הנישואין. לרצות להטיב זה לזה. מו"ר הגה"צ הרא"א דסלר זצ"ל היה נוהג לומר לזוגות בעת שמחת כלולותם: "הזהרו, יקרים, שתמיד תשאפו להשביע נחת זה לזה, ודעו, אשר ברגע שתתחילו לדרוש דרישות זה מזה, הִנֵּה כבר אשרכם מכם והלאה" (מכתב מאליהו ח"א עמ' 39). כשכל אחד רוצה לקבל מהשני כמה שיותר, זו התחלת החורבן של חיי נישואין. היסוד לחיי נישואין מאושרים, שכל אחד ירצה לתת לשני. הרי כשאדם נותן הוא מְדַמָּה לקב"ה. הקב"ה רק נותן, הוא אינו צריך מאומה מאיתנו, הוא רק נותן לנו, ונותן לנו בלי גבול בכל יום ובכל עת ובכל שעה. בשר ודם לא יכול להיות כך. הוא מוגבל בכמה שיכול לתת,

לקראת יעקב אבינו - "ותצא לאה לקראתו ותאמר אלי תבוא" (בראשית ל, ז) - ובזכות זה היא זוכה להעמיד את שבט יששכר, שבט של חכמי תורה גדולים יותר מכל שאר השבטים, "יודעי בינה לְעֵתִים, לדעת מה יעשה ישראל" (דחי"א יב, לב. ועי' רש"י בראשית מט, טו). מידת ה"יצאנות" (= יציאה מן הבית) של לאה עוברת בתורשה אל דינה: "ו תצא דינה בת לאה לראות בכנות הארץ" (בראשית לד, א), ואולם לעומת היצאנות של לאה שיוצא ממנה יששכר, מן היצאנות של דינה קורה מה שקורה עם שכס וחמור. למרות שגם דינה יצאה לשם שמים, "לראות בכנות הארץ", לעסוק בגיור נשים כמו שרה אמנו, התוצאה אצל דינה לא היתה טובה. כי למרות שדינה ירשה מאמה את מידת היצאנות, אך לא ירשה את אותה דרגה של "לשם שמים" שבאותה יצאנות.

הקושי לשנות מידות רעות

מידות רעות קשה מאד לשנות. אומרים בשם הג"ר ישראל מסלנט זצ"ל, שיותר קל ללמוד את כל הש"ס מאשר להחליש מידה אחת. על הקושי בשינוי מידות רעות ניתן ללמוד מהבדל היחס של תורה אל עמלק, לעומת היחס אל עמון ומואב. לגבי עמלק מְצַנָּה אותנו התורה ללחום בו ולמחות את זכרו. מה יהיה הדין אם עמלקי התגייר? הרמב"ם הרי סובר שאפשר לקבל גרים מעמלק. מה יהיה דינו של גר כזה, האם מותר להתחתן איתו? - התשובה היא, שאמנם עמלק הוא נכדו של עֵשָׂו (בראשית לו, יב), וְעֵשָׂו הוא אָדוּם (שם, א), וממילא מצד זה דינו של גר עמלקי הוא כדין גר אדומי, שרק "דור שלישי יבא להם בקהל ה'" (דברים כג, ט), אבל חוץ מזה אין לכאורה איסור להתחתן עם גר עמלקי, ואם כן בדור שלישי יהיה מותר לגר עמלקי לבוא בקהל. לעומת זה עמון ומואב, לא נצטונו להלחם בהם ולמחותם כמו שנצטונו לגבי עמלק, ואולם מצד שני, אם עמוני או מואבי מתגיירים, "גם דור עשירי לא יבא להם בקהל ה' עד עולם" (שם, ד). מה הסיבה להפכיות הזו? מצד אחד התורה מחמירה בעמלק יותר מאשר בעמון ומואב, מְצַנָּה עלינו להלחם בו ולמחותו, מה שלא צְוֵתָה עלינו לגבי עמון ומואב, ומצד שני מחמירה בעמון ומואב מה שלא החמירה בעמלק, שעמון ומואב אסורים לבוא בקהל עד עולם, בעוד שעמלק מותר לבוא בקהל בדור שלישי. ממה נפשך, אם עמלק חמור מעמון ומואב, למה לא נאמרה בו גם החומרה של "גם דור עשירי לא יבא להם", ואם עמון ומואב חמורים מעמלק, מדוע לא צייתה התורה למחות גם אותם?

התירוץ שאמרו בזה הוא, שאצל עמלק הפגם הוא אמנם חמור מאד, יותר מאשר הפגם של עמון ומואב, אבל מאידך גיסא - ניתן לתקנו בקלות. מה שאין כן עמון ומואב, אצלם הפגם פחות בחומרתו מזה של עמלק, אבל מאידך גיסא - קשה מאד לתיקון. הפגם של עמלק הוא בהשקפה - עמלק חושב שאפשר להלחם נגד ה'! אחרי קריעת ים סוף, "כל העמים שמעו וירגזו, ופלשת אדום ומואב ויושבי כנען נמוגו מפני פחד ה' ומהדר גאונו, ועמלק בא ממרחק כמתגבר על השם" (רמב"ן סוף פר' בשלח). הוא אינו מתפעל מהנס הנפלא של קריעת ים סוף, אלא להפך, מחליט להתגבר ולהלחם נגד ה'! לכן הוא בא להלחם בישראל ברפידים (שמות יז, ח).

פגם זה של עמלק הוא פגם חמור ביותר ביסודות האמונה ביחוד ה', ולכן התורה מצוה להלחם בעמלק ולמחות אותו מתחת השמים. מאידך גיסא, ברגע שהוא מתגייר ומקבל את ההשקפה הנכונה, אפשר לקבל אותו, ולכן דור שלישי של עמלק מותר כבר לבוא בקהל. לעומת זאת, אצל עמון ומואב עיקר הקלקול הוא במידות, לא בהשקפות.

וגם קודם לכן (קרבן פסח במצרים), והראה אותם הרבה יותר ממה שהראה למנוח ולאשתו, וגם השמיע להם הרבה יותר, עשרת הדברות ומצוות נוספות שקבלו בסיני, וא"כ גם הם היו צריכים להבין מה שהבינה אשת מנוח, ש"לו חפץ ה' להמיתנו, לא הראנו את כל אלה וכעת לא השמיענו כזאת". תחת זאת הם אומרים: "בשנאת ה' אִתְּנוּ הוציאנו מארץ מצרים". מדוע הם אינם מבינים מה שהבינה אשת מנוח? איך בדור דעה שכזה, דור של ענקים, בעלי השגות גבוהות, עם נשיאים וסנהדרין, אף אחד לא שואל את עצמו את השאלות שאשת מנוח שואלת את בעלה? התשובה היא - נרגנות! ה"נרגן" הוא זה שעושים לו טובות, ובמקום להכיר בטובה שעושים לו, הוא רואה בה רעה! במקום לומר לה': "כל כך טוב עשית לנו, הוצאת אותנו ממצרים ועשית בהם שפטים", הם אומרים: "בְּשִׂנְאָת ה' אִתְּנוּ הוציאנו מארץ מצרים".

תכונה זו, כשהיא מופיעה בחיי הנישואין, היא הדבר המשחית ביותר את שלווה חיי נישואין. למשל: אשה טרחה במשך שעות להכין ארוחת צהרים לבעלה, והבעל שבא הביתה, במקום להכיר טובה ולומר: "איזה אוכל נפלא עשית לי!" אומר: "אוי, שוב עשית תפוחי אדמה"? ...! זוהי הנרגנות! הרי כוונת אשתך היתה לטובה, ולמה תדבר כך? גם אם אינך אוהב כל כך תפוחי אדמה, מה בכך? אף אחד עוד לא מת מאכילת תפוחי אדמה (אלא אם כן נתקעו לו בגרון...). ואם הם חמים מדי, אל תאכל אותם חמים כל כך, חכה רגע עד שיתקררו. גם אם האוכל קצת נשרף, מה אשמה בזה האשה? מישוהו התקשר בטלפון, היא דיברה ודיברה ובינתים האוכל נשרף. הרי כך הוא טבע האשה, שתאריך בשיחה... [מספרים על אשה שבאה לרב עם שאלה: היא מלחה את הבשר וגם הדיחה אותו, אבל אינה זוכרת אם עבר מספיק זמן בין המליחה להדחה. שאל אותה הרב: מה עשית בינתים? אמרה לו: דיברתי עם השכנה. אמר לה הרב: אם כך כנראה שעבר מספיק זמן...]. אם האשה השתדלה, גם אם לא יצא האוכל בדיוק כמו שאתה אוהב, צריך להכיר טובה על ההשתדלות. וכמובן גם להפך, הבעל מביא לאשתו פרחים לכבוד שבת, אם במקום שתאמר: "תודה רבה שזכרת להביא לי פרחים", היא אומרת: "שוב הצבע הצהוב שאינני אוהבת!" זוהי נרגנות, ההורסת את חיי הנישואין. אפילו אם יש על מה להתלונן, צריך לחפש את הנקודה הטובה ולא את הרעה.

חותני הג"ר חיים זאב פינקל זצ"ל היה רגיל לומר לאשתו בכל שבת לאחר הסעודה: "צ'ולנט כזה עוד לא היה!" והיה מפרש שזו אמת, כי בדיוק כזה לא היה, היה רק יותר מלוח או פחות מלוח, עם יותר שומן או פחות שומן... על כל פנים רצה לשבח את אשתו ולשמחה, לכן אמר תמיד: "צ'ולנט כזה עוד לא היה!" להכיר טובה ולשבח, ולא רק על הכנת המאכלים אלא גם על דברים אחרים, אם הילד מתנהג יפה - "הכל בזכות החינוך הנפלא שלך!" אם הילד אינו מתנהג יפה - "כנראה אני לא חניכתי אותו מספיק", ולא: "הילד שלך משתולל!" אם מסלקים את מידת הנרגנות מן הבית, זהו יסוד גדול לחיי נישואין טובים ומאושרים.

והוא גם מוכרח לקחת. מרגע שתינוק נולד הוא מוכרח לקחת מהעולם אוויר, מזון, בגדים ודירה, איך א"כ יהיה דומה לקב"ה שהוא רק נותן? - ע"י שהלקיחה שלו תהיה לצורך נתינה. איש חסד שגומל חסדים, משעבד את הלקיחה לנתינה, ממילא גם לקיחה שלו היא צורך נתינה. הרב שלום שוודרון זצ"ל אמר משל. משל לשני חנוונים שמוכרים סחורה זהה באותו מחיר. האחד, כל מטרתו לתת לכל יהודי כל טוב, חלות ובשר ודגים לכבוד שבת וגם לחול, שהרי גם ביום חול יהודי צריך לאכול משהו, אלא שאם רק יחלק בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב ושאר מיני מוצרים, לא יוכל להמשיך לאורך זמן בנתינתו, שכן לא יהיה לו ממה לחדש את המלאי, וגם לא יהיה לו ממה להתקיים כדי שיוכל לשרת את הלקוחות, ממילא מוכרח חנווני זה לעסוק גם ב"לקיחה", ולקחת כסף מן הקונים. לעומתו, הסוחר השני, כל מטרתו היא לקחת כסף מן הבריות. ואולם אם רק יתלה על חנותו שלט: "כאן מקבלים כסף", ספק גדול אם יהיה מי שיכנס אליו. תור גדול ודאי לא יהיה שם. ממילא הוא מוכרח לתלות שלט "כאן מוכרים בשר ודגים ועופות", ומוכרח גם לספק סחורה לאנשים, כדי שיאותו להעניק לו מכספם.

שני החנוונים פועלים א"כ באותו אופן, נותנים סחורה ולוקחים עבורה כסף, ובכל זאת רב ועצום ההבדל ביניהם. אצל האחד גם הלקיחה אינה אלא נתינה, כי אינה אלא "היכי תמציי" שיוכל להמשיך ולתת, ואצל השני גם הנתינה אינה אלא לקיחה, כי נתינתו אינה אלא "היכי תמציי" כדי לקחת מאנשים את כספם. אצל הראשון ה"לשמה" הוא הנתינה, ואצל השני ה"לשמה" הוא הלקיחה. ועל כן, אצל האחד מביא המסחר לדכנות בקב"ה, שהרי הוא מתדמה לקב"ה, שגם הוא רק נותן ולא לוקח, ואילו אצל חברו, אותו מסחר עצמו, אינו מביא אלא לריחוק מן הקב"ה, שהרי כל כולו לקיחה, הפך ממידותיו של הקב"ה. הכל תלוי אם כן בכוונת האדם, מה עיקר אצלו ומה טפל. ובחיי הנישואין, כשאדם משתדל להיות נותן, יש יסוד לחיי הנישואין. כשאדם רק משתדל לקחת מה שיותר מהצד השני, הדבר עלול לאמלל מאד את חיי הנישואין.

אבל לעניות דעתי יש עוד נקודה שהיא יסוד גדול לחיי נישואין. כתוב במשלי: "דברי נרגן כמתלהמים והם ירדו חדרי בטן" (משלי יח, ח). מהו נרגן? מוצאים פועל זה פעם אחת בלבד בתורה, אצל חטא המרגלים. כשהמרגלים חוזרים ומספרים מה שמספרים על ארץ ישראל, נאמר: "וַיִּתְּנוּ בְּאֵהָלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ: בְּשִׂנְאָת ה' אִתְּנוּ הוציאנו מארץ מצרים, לתת אִתְּנוּ ביד הַקָּמָרִי להשמידנו!" (דברים א, כז). קשה להבין על דור דעה, איך אמרו שטות כזאת. ה' הכה את מצרים עשר מכות גדולות, וקרע לנו את הים, ונלחם לנו בעמלק, והוריד לנו את המן, ונגלה אלינו בהר סיני במראָה שלא היה עם בעולם שראה כמותו, וכל זה בשביל "לתת אִתְּנוּ ביד הַקָּמָרִי להשמידנו"?! הרי אם ה' היה רוצה חלילה להשמיד אותנו, היה יכול להשאיר אותנו במצרים והמצרים היו משמידים אותנו בשמחה. קשה להבין איך דור דעה חושב מחשבה כל כך טפשית. על הרבה פחות מהנסים שראו ישראל במצרים ובמדבר, על נס אחד בודד - ראיית מלאך ה' עולה בלהב המזבח השמימה - אומרת אשת מנוח לבעלה (שחשש שימותו בגלל מה שראו): "לו חפץ ה' להמיתנו, לא לקח מידנו עֲלָהּ ומנחה ולא הראנו את כל אלה, וכעת לא השמיענו כזאת" (שופטים יג, כג). היא מבינה, שאם זה עתה לקח ה' מידם קרבן, והראה להם נס גדול כזה, הרי לא עשה זאת כדי להמיתם, אלא כדי לרוממם לקראת היעוד שיעד להם - הולדת נזיר אלקים וגידולו (שמשון). והנה, גם מישראל לקח ה' עולה ומנחה, במעמד הר סיני (שמות כד, ה)